
Signum

(2026)

SIGNUM 10-11

**ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗΝ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ**

Κωνσταντίνος Χ. Αναγνώστου

doi: [10.12681/sig.45676](https://doi.org/10.12681/sig.45676)

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗΝ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

Κωνσταντίνος Χ. Αναγνώστου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την παρούσα μελέτη ερευνώνται οι μορφές που λαμβάνει η ελευθερία στην «Ελληνική Δημοκρατία» του Ρήγα Φεραίου. Εξετάζεται, κατ' αρχάς, το ιστορικό υπόβαθρο θεωρητικής θεμελίωσης της ατομικής και πολιτικής ελευθερίας από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τον Διαφωτισμό. Στη συνέχεια, αναζητείται το εννοιολογικό περιεχόμενο της ελευθερίας στη *Νέα Πολιτικήν Διοίκησιν των Κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας* και ιδίως στα «*Δίκαια του Ανθρώπου*» και στο «*Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας*» που αποτελούν το δεύτερο και τρίτο σκέλος της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*. Μέσα από τα άρθρα των καταστατικών αυτών κειμένων του Ρήγα, ο αναγνώστης διαπιστώνει την πολυδιάστατη υφή της ελευθερίας. Η ελευθερία του Ρήγα έχει διαχρονικό και υπερεθνικό χαρακτήρα. Δεν περιορίζεται σε μια απομιμητική προσπάθεια αναπαραγωγής της αρχαιοελληνικής ελευθερίας ή των συνταγματικών ελευθεριών του Διαφωτισμού. Αντιθέτως, αποκτά ένα δικό της, πρωτότυπο νόημα, ενταγμένη σε ένα πολυπολιτισμικό κοινωνικό πλαίσιο, πάντα υπό το πρίσμα της εθνικής απελευθέρωσης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Οποιοσ ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά!» λέει ο Ρήγας στο κεφάλαιο «Περί Γης» από το *Φυσικής Απάνθισμα* (Βιέννη, 1790). Έχουν περάσει πάνω από δύο αιώνες και η φράση του αυτή είναι πιο επίκαιρη από ποτέ. Η πνευματική υποδούλωση από υποκατάστατα της σκέψης και η χαύνωση του υπερ-νεωτερικού καταναλωτισμού και της παγκοσμιοποίησης¹ έχουν υποτάξει πλήρως το ανθρώπινο πνεύμα. Η επανάσταση του πνεύματος αποτελεί μονόδρομο για την απελευθέρωση και την εξέλιξη του ανθρώπου.

Ο Ρήγας Φεραίος (1757-1798) υπέγραφε ως Ρήγας Βελεστινλής Θετταλός. Φεραίο τον ονόμασαν οι λόγιοι, επειδή το Βελεστίνο είναι οι αρχαίες Φεραί. Φοίτησε στη Ζαγορά και έγινε δάσκαλος στο Πήλιο, αλλά νωρίς έφυγε στις φωλιές των κλεφτών του Ολύμπου, στο Άγιον Όρος, στην Κωνσταντινούπολη και τη Μολδοβλαχία, όπου χάρη στη γλωσσομάθειά του έγινε γραμματικός υψηλών προσώπων. Ίδρυσε μυστική εταιρεία για τη δημιουργία μιας Ελληνικής Δημοκρατίας. Εν συνεχεία, έφυγε για τη Βιέννη, όπου τύπωσε τα έργα του. Αλλά, συλληφθείς στην Τεργέστη, μαρτύρησε για την Ελευθερία του Έθνους. Στραγγαλίσθηκε στο Βελιγράδι και πετάχτηκε στον Δούναβη, αφού όμως πρώτα έσπειρε αρκετό σπόρο. Το Έθνος θέρισε τους καρπούς της σποράς του.

Η ιστορική πηγή, στην οποία θα στηριχθούμε για την παρούσα μελέτη, είναι η *Νέα Πολιτική Διοίκησις των Κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας*, όπως εκδόθηκε και δημοσιεύθηκε μαζί με τα υπόλοιπα πρωτότυπα έργα του Ρήγα από τον Χρίστο Αναγνώστου υπό τον τίτλο «*Ελληνική Δημοκρατία*».² Σε πρώτη φάση, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την έννοια της ελευθερίας από φιλοσοφική και ιστορική σκοπιά. Στη συνέχεια, θα δούμε πώς ο ίδιος ο Ρήγας αξιοποιεί την ελευθερία στα κείμενά του.

1 Ο όρος ανήκει στον Γάλλο φιλόσοφο και κοινωνιολόγο, Gilles Lipovetsky, όπως αναφέρεται στο βιβλίο του *Παγκοσμιοποίηση και Υπερ-Νεωτερικότητα, Κοσμοπολιτισμός και Δυτική Κουλτούρα*, μετ. Βασίλης Τομανάς (Αθήνα, Νησίδες, 2012).

2 Φεραίος Ρ., *Η Ελληνική Δημοκρατία*, επιμ. Χρίστος Αναγνώστου (Αθήνα, Πυθία, 1971).

1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Μόνο να προσεγγίσουμε μπορούμε την έννοια της ελευθερίας, καθ' ότι από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα όλοι οι μεγάλοι φιλόσοφοι, αλλά και τραγικοί ποιητές ή συγγραφείς, λίγο έως πολύ καταπιύστηκαν με αυτήν, προσδίδοντάς της ο καθένας διαφορετικό περιεχόμενο. Πόσο πιο αντιπροσωπευτική μπορεί να είναι η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή ως προς την αντίσταση του ελεύθερου ατόμου απέναντι στην κρατική επιβολή; Αλλά και πόσο σημαντική είναι η συμβολή των Διαφωτιστών και των νεοτέρων εν γένει στοχαστών στη διαμόρφωση της αντίληψής μας περί την ελευθερία. Ο Thomas Hobbes (1588-1679) με τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, ο John Lock (1632-1704) με τη φυσική στάση και ο John Stuart Mill (1806-1873) με το έργο του «Περί ελευθερίας» αποτελούν μόνον την κορυφή του παγόβουνου των πολιτικών φιλοσόφων που εξέτασαν τις διάφορες εκφάνσεις της ελευθερίας, ιδίως απέναντι στο κράτος και στην εξουσία.

Δεν θα επεκταθούμε, επομένως, σε ατέρμονες αναλύσεις περί του νοήματος που προσδόθηκε στην ελευθερία. Η αναζήτηση είναι αλυσιτελής, δεδομένου ότι διαφορετική σημασία λαμβάνει η ελευθερία για παράδειγμα στην τέχνη εν σχέσει προς τη φιλοσοφία ή την ατομική ελευθερία. Άρα διαφοροποιείται ανά τομέα διανοήσης και ανθρώπινης δράσης. Διαφοροποιείται, επίσης, ανά εποχή και ανά μελετητή και καλλιτέχνη που ασχολήθηκε με αυτήν, ώστε να λαμβάνει πλείστες όσες σημασίες και εκφάνσεις.³ Νόημα έχει για τούτη την έρευνα να προσεγγίσουμε την ελευθερία από τη σκοπιά του ατόμου και του πολίτη. Αυτήν άλλωστε την προσέγγιση είχε και ο ίδιος ο Ρήγας στην «*Ελληνική Δημοκρατία*» του, όντας εμποτισμένος από τις αξίες των ελεύθερων πόλεων-κρατών της αρχαίας Ελλάδας και από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης.

Η πολιτική ελευθερία της αρχαίας Ελλάδας αποτέλεσε και την πρώτη μορφή ελευθερίας που εκφράστηκε ποτέ στην ανθρωπότητα υπό μορφήν θεσμού και αναπτυγμένης έννοιας.⁴ Ο Αριστοτέλης, στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, αποκρυσταλώνοντας τις δύο εκφάνσεις της ελευθερίας που πρωτοστάτησαν κατά την αρχαιότητα, διακρίνει αυτήν αφενός σε προσωπική ελευθερία ως αντιτιθέμενη στη δουλεία και αφετέρου στην ελευθερία του να ζει κανείς, όπως θέλει.⁵ Η δεύτερη αυτή όψη μετεξελίχθηκε στην ελευθερία οργάνωσης των κοινωνικών ομάδων που με τη σειρά της οδήγησε στη διαμόρφωση των πόλεων κρατών. Σε αυτήν την προσέγγιση στηρίζεται η σύγχρονη έννοια της πολιτικής ελευθερίας.

Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, πως, σε αντίθεση με όσα θεωρεί η Arendt,⁶ η ελευθερία στην αρχαία Ελλάδα υπήρξε πρωτίστως εσωτερική και γινόταν αντιληπτή ως φιλοσοφική έννοια. Το μαρτυρούν οι διάλογοι του Πλάτωνα και ιδίως ο *Θεαίτητος* και ο *Φαίδρος*, αλλά και η *Επικούρεια φιλοσοφία* με την ελευθερία της βούλησης.⁷ Από αυτήν την εσωτερική ελευθερία εκπορευόταν και λειτουργούσε η όποια μορφή προσωπικής και πολιτικής ελευθερίας εμφανίστηκε την εποχή εκείνη. Εάν κανείς το σκεφτεί υπό τις σημερινές συνθήκες της συνταγματικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το γεγονός αυτό είναι εξόχως θαυμαστό και ασύλληπτο. Πολλώ δε μάλλον όταν στην κλασσική Ελλάδα ουδέποτε καταρτίσθηκε κάποιος χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, όπως συμβαίνει σήμερα, όπου καταρτίζονται, αναθεωρούνται και τροποποιούνται Χάρτες και διακηρύξεις δικαιωμάτων, εν είδει εξαντλητικών ευχολογίων, προκειμένου δήθεν να διασφαλίζονται οι κατακτήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι των αυθαιρεσιών του κράτους και τρίτων.⁸ Στην αρχαία Ελλάδα, σε ένα βαθμό τουλάχιστον, υπήρχε αυτοδέσμευση που πήγαζε εκ των έσω, από αυτήν ακριβώς την εσωτερική πραγματικότητα της ελευθερίας.

Η Ευρώπη του Διαφωτισμού, μετά την αποκαθήςωση της θρησκόληπτης πολιτικής κουλτούρας του Μεσαίωνα, δεν είχε πού να στηριχθεί, για να θεμελιώσει θεωρητικά την πολιτειακή εξέλιξή της.

3 Μανωλεδάκης Ι., *Δημοκρατία - Ελευθερία - Ασφάλεια. Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας*, σε τιμητικό τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δημοκρατία - Ελευθερία - Ασφάλεια* (Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2005), σ. 55.

4 Meier C. *A Culture of Freedom, Ancient Greece and the Origins of Europe*, Μπφ. Jefferson Chase (New York, Oxford University Press, 2009), σ. 49· Romilly J., *Η Αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της ελευθερίας*, Μπφ. Μπάμπης Αθανασίου, β' έκδ. (Αθήνα, Το Άστυ, 2001), σ. 13.

5 Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, Ζ, 1317 b, 2-3.

6 Arendt H., *Ελευθερία, αλήθεια και πολιτική*, μπφ. Γ.Ν. Μερτίκας (Αθήνα, Στάσει Εκπύπτοντες, 2012), σ. 32.

7 Romilly, σ. 151.

8 Finley M. I., *Economy and Society in Ancient Greece*, (London, Chatto & Windus, 1981), σσ. 146-148.

Για τον λόγο αυτόν στράφηκε στην πολιτική σκέψη της αρχαιότητας.⁹ Αυτή απετέλεσε το θεμέλιο του Διαφωτισμού. Πράγματι, με τον τρόπο αυτόν αναβίωσε η αρχαιοελληνική έννοια της ατομικής ελευθερίας. Αναζωπυρώθηκε το ενδιαφέρον προς το άτομο, ενταγμένο όμως μέσα σε μια πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, ώστε πλέον να διεκδικεί την υπόστασή του ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Με τον τρόπο αυτόν η ελευθερία αναβιβάστηκε σε ιδανικό, απέκτησε αυτοτελή αξία και έτυχε προστασίας ως αυτοτελές και ανώτερο δικαίωμα μέσα από συνταγματικά κείμενα.

Αυτός ο «συνταγματισμός της ελευθερίας» που ξεκίνησε τον 17^ο αιώνα στη Μ. Βρετανία με το Petition of Rights του 1628, στην πορεία ενισχύθηκε και γιγαντώθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη τον 18^ο αιώνα με τη θέσπιση γραπτών συνταγμάτων. Οι διακηρύξεις της Γαλλικής και της Αμερικανικής Επανάστασης εξέφρασαν αυτό που ο Μοντεσκιέ με το *Πνεύμα των Νόμων* (1748) και ο Ρουσσώ με το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* (1762) είχαν ήδη προετοιμάσει. Πολύ εύγλωττα ο Μοντεσκιέ περιγράφει την ελευθερία ως αντίπαλον δέος της ισότητας.¹⁰ Και πράγματι, αυτή είναι η αληθής διάστασή της. Η ισότητα των ατόμων κάμπει την ορμή της ελευθερίας.¹¹ Την αντινομία αυτήν έρχεται να άρει το δίκαιο, οριοθετώντας τόσο την έκταση της ελευθερίας, όσο και το εύρος της ισότητας.¹² Επομένως, πάντα η ελευθερία βιώνεται ως ελευθερία από κάτι. Υπάρχει η θετική έκφασή της, δηλαδή η ελευθερία του ατόμου να πράξει κάτι, κατά την οποία το άτομο στρέφεται προς ένα σκοπό και μία κατεύθυνση. Υπάρχει όμως και η αρνητική όψη, η ελευθερία περιοριζόμενη από κάτι, για παράδειγμα από το κράτος ή τον μονάρχη.

Κλείνοντας, ένα άλλο ζήτημα που φαίνεται να απασχόλησε τον Ρήγα αφορά στην ασφάλεια και στη σχέση της με την ελευθερία. Τούτο το θέμα προσέγγισε εναργώς ο Ρουσσώ στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*, ενώ το εξέτασε και ο Μοντεσκιέ. Ο Ρουσσώ θεώρησε ότι, στο μέτρο που το «*Συμβόλαιο*» γίνεται σεβαστό δεσμεύοντας τόσο τους πολίτες, όσο και το κράτος, τότε το κράτος καθίσταται εγγυητής της ασφάλειας για τους πολίτες· διότι λόγω ακριβώς των αλληλοδεσμεύσεων, αποτρέπονται οι πόλεμοι και η ανασφάλεια της αρχικής φυσικής κατάστασης.¹³ Ο δε Μοντεσκιέ θεωρούσε ότι η πολιτική ελευθερία μπορούσε να υπάρξει μόνον υπό καθεστώς ασφάλειας των ανθρώπων.¹⁴ Την ασφάλεια σε πλαίσιο ανάπτυξης της πολιτικής ελευθερίας ενστερνίστηκε και ο Ρήγας.

2. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Ως *Νέαν Πολιτικήν Διοίκησιν των Κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομυδογδανίας* (1797) ονομάζει ο Ρήγας το Πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας που θα εγκαθιδρυόταν μετά την απελευθέρωση του Ελληνικού Έθνους από τους Τούρκους.¹⁵ Ο Ρήγας οραματίστηκε μία Ελληνική Δημοκρατία με όρους κοσμοπολιτισμού και φιλελεύθερης συνύπαρξης των λαών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου. Τα νέα όρια της Ελλάδας σχεδόν ταυτίστηκαν με αυτά της παλαιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και αφορούσαν στον ελλαδικό χώρο που βρίσκεται για δεκάδες αιώνες μεταξύ Ανατολής και Δύσης και εκτείνεται από τη Ρούμελη μέχρι τη Μικρά Ασία και τη Μολδοβλαχία. Ο Ρήγας είχε αντιληφθεί τη διαχρονική παρουσία της Ελλάδας ως τόπο συνύπαρξης των λαών της Δύσης και της Ανατολής. Για τον λόγο αυτόν δεν επιθυμούσε την εγκαθίδρυση μίας νέας ελληνικής ηγεμονίας εξαφανίζοντας την παρουσία των άλλων λαών. Αντιθέτως, προέκρινε την ιστορική συνέχεια ενός πολυεθνικού και ανεξίθρησκου χώρου.

9 Arendt H., σ. 37.

10 Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, μτφ. By Cohler A., Miller B.C., Stone H.S. (New York, Cambridge University Press, 1989), σ. 316.

11 Berlin I., *Two Concepts of Liberty* in Miller D., *The Liberty Reader* (London-New York, Routledge, 2016), σ. 37.

12 Καντ Ιμ., *Δοκίμια*, μτφ. Ε. Π. Παπανούτσου (Αθήνα, Δωδώνη, 1971), σ. 129.

13 Παυλίδης Π., *Το κοινωνικό συμβόλαιο ως θεωρία του κοινωνικού γίνεσθαι και ως ιδεώδες*, σε *Περιοδικό Ουτοπία*, τ. 41 (Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000), σ. 39.

14 Arendt H., σ. 20.

15 Ο πλήρης τίτλος του τυπωμένου έργου, όπως μας έχει διασωθεί από χειρόγραφα, μεταφράσεις και μαρτυρίες κατά πάσα πιθανότητα είναι *Ρήγα του Φιλοπάτριδος, Νέα Πολιτική Διοίκησις των Κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομυδογδανίας. Υπέρ των Νόμων – ελευθερία, ισοτιμία, αδελφότης – και της Πατρίδος. Δεν έχει διασωθεί κανένα από τα 3.000 αντίτυπα, ώστε να υπάρχει βεβαιότητα για τον ακριβή τίτλο.*

Η Νέα Πολιτική Διοίκηση που εξεδόθη ως φυλλάδιο το 1797 χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το μεν πρώτο τιτλοφορείται «Προκήρυξις Επαναστατική» και αποτελεί το επαναστατικό προοίμιο του δευτέρου μέρους με τίτλο «Τα Δίκαια του Ανθρώπου» με 34 άρθρα. Το τρίτο μέρος είναι το «Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας» με 124 άρθρα και το τέταρτο βεβαίως ο «Θούριος». Ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως πρότυπο το γαλλικό Σύνταγμα του 1793, το ριζοσπαστικότερο των συνταγματικών κειμένων της Γαλλικής Επανάστασης, και σε ορισμένα σημεία το γαλλικό Σύνταγμα του 1795. Σαφείς επιδράσεις δέχθηκε και από το Σύνταγμα των Ιακωβίνων. Διαφοροποιήθηκε, ωστόσο, σε πολλά σημεία και εισήγαγε πρωτότυπες και ριζοσπαστικές ιδέες, όπως στο άρθρο 3, στο οποίο αναφέρθηκε σε ισότητα Χριστιανών και Τούρκων, και στο άρθρο 7, στο οποίο προσέθεσε προβλέψεις περί ανεξιθρησκείας. Οι διαφοροποιήσεις που εισήγαγε, απαντώνται και σε άλλα άρθρα, άπτονται δε ζητημάτων ποινικής δίκης, φορολογικών υποχρεώσεων και εργασιακών δικαιωμάτων με αποκορύφωμα το άρθρο 22 που αφορά στην υποχρεωτικότητα της δημόσιας εκπαίδευσης, εκ του οποίου διαφαίνεται και η σημασία που δίνει ο Ρήγας στην παιδεία και στην ελληνική γλώσσα ως προϋπόθεση απελευθέρωσης του έθνους.

Η ατομική ελευθερία αναφέρεται ρητώς από τον Ρήγα στο άρθρο 2 των *Δικαίων του Ανθρώπου* ως ένα από τα φυσικά δίκαια του ανθρώπου: «...να είμεθα ελεύθεροι και όχι ο ένας σκλάβος του άλλου». Τα άλλα τρία θεωρεί πως είναι η ισότητα, η προστασία της ζωής και η προστασία της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Λίγο παρακάτω δε, στο άρθρο 6, βλέπει ως μόνο ηθικό όριο της ελευθερίας τη βλάβη του άλλου: «Μην κάμης εις τον άλλον εκείνο, όπου δεν θέλεις να σε κάμουν». Παράλληλα, στο άρθρο 9, φαίνεται ότι οραματίζεται σε συνδυασμό με την ατομική ελευθερία και μία εθνική ελευθερία, κοινή για όλους τους πολίτες: «Ο νόμος έχει χρέος να διαφεντεύη την κοινήν ελευθερίαν όλου του έθνους και εκείνη του κάθε ανθρώπου, κατοίκου εις ταύτην την αυτοκρατορίαν...».

Στα ανωτέρω αποσπάσματα των *Δικαίων του Ανθρώπου*, ο Ρήγας κάνει ρητή αναφορά στην ατομική ελευθερία. Δεδομένων των συνθηκών υπό τις οποίες συντάχθηκε η *Πολιτική Διοίκηση* και του σκοπού για τον οποίο γράφτηκε, η ατομική ελευθερία δεν μπορούσε να νοηθεί ανεξάρτητη από την αντίθεσή της, δηλαδή την υποδούλωση στους Τούρκους. Το διαλεκτικό αυτό σχήμα θέσης-αντίθεσης παρίσταται ως η πιο γλαφυρή περιγραφή του πώς ο Ρήγας αντιλαμβάνονταν την ελευθερία. Παράλληλα, όμως, η «κοινή ελευθερία όλου του έθνους» αποτελεί και την ευρύτερη προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας. Αυτή είναι και η ουσιαστικότερη διαφοροποίηση των *Δικαίων του Ανθρώπου* εν σχέσει προς το γαλλικό Σύνταγμα. Οι Γάλλοι, έχοντας εξασφαλισμένη την εθνική τους ανεξαρτησία, επικεντρώθηκαν σε ζητήματα πολιτικών και κοινωνικών ελευθεριών. Για τον Ρήγα, η εθνική απελευθέρωση αποτελεί το ζητούμενο και τη βάση πραγμάτωσης οποιασδήποτε άλλης μορφής ελευθερίας μπορεί να εμφανισθεί. Το περιεχόμενό της διευρύνεται και καθίσταται ριζοσπαστικότερο, συνδεδεόμενο άμεσα με το εθνικό ζήτημα.

Πέραν της αντίθεσης αυτής, ο Ρήγας φαίνεται ότι αξιοποιεί το Γαλλικό Σύνταγμα λόγω κυρίως της μεγάλης ομοιότητάς του με το πολίτευμα της αρχαίας Ελλάδας. Τούτο ομολογεί ο συλληφθείς στη Βιέννη και μετέπειτα φονευθείς στο Βελιγράδι, φίλος του Ρήγα, Δημήτριος Νικολίδης, κατά την ανάκρισή του από τις αυστριακές αρχές: «...έκαμε λόγον περί των γαλλικών θεσμών και υπεραπολογήθη του σημερινού αυτών πολιτεύματος, επειδή τούτο έχει μεγάλην ομοιότητα προς το παλαιόν πολίτευμα της Ελλάδος».¹⁶ Αλλά και ο έτερος σύντροφος του Ρήγα εκ των οκτώ δολοφονηθέντων, Παναγιώτης Εμμανουήλ, ομοίως κατά την ανάκρισή του επιβεβαίωσε το αυτό: «εξεφράσθη ευμενώς περί της ελευθερίας των Γάλλων διά τον λόγον ότι πας Έλλην ειδώς τα κατά το πολίτευμα της αρχαίας Ελλάδος διατίθεται εντεύθεν ευμενώς υπέρ του νυν καθεστώτος εν Γαλλία πολιτεύματος, καθ' όσον τούτο κατά το πλείστον είνε ειλημμένον εκ των νόμων του γνωστού σοφού Σόλωνος».¹⁷ Το ομολογεί τέλος ο ίδιος ο Ρήγας στην ανάκρισή του: «ο Ρήγας εδήλωσε...ότι εί και το (γαλλικόν) πολίτευμα δεν είνε εκείνο, όπερ αυτός έλαβε παρά του (Γάλλου) προξένου εν τη Βλαχία, παρακαλείται εν τούτοις ο Κορωνιός να εξακολουθήση την μετάφρασίν του, επειδή αυτός, ο Ρήγας, μόνον τον τύπον θέλει να παραλάβη εξ αυτού, θα συντάξη δε άλλο κατά το ελληνικόν πνεύμα και θα τυπώση 70.000 αντίτυπα αυτού».¹⁸

16 Λεγράνδ Αιμ., *Ανέκδοτα Έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των περί αυτό μαρτυρησάντων*, μφ. Λάμπρου Σπυριδώνος (Αθήνα, Τυπογραφείο Αφών Περρή, 1891), σ. 85.

17 Ibid, σ. 91.

18 Ibid, σ. 69.

Τα ιστορικά αυτά τεκμήρια δημιουργούν ένα ρήγμα στις συνήθεις διαφωτιστικοκεντρικές προσεγγίσεις των έργων του Ρήγα. Η ελευθερία που οραματίστηκε ο Ρήγας είναι αρχαιοελληνικής έμπνευσης και μορφής. Το Γαλλικό Σύνταγμα αποτελεί ένα αρχικό σχέδιο, πάνω στο οποίο χιτίζεται το πολίτευμα της νέας Ελλάδας. Όμως, δεν ισχυριζόμαστε μόνον εξ αυτού του λόγου ότι ο Ρήγας έμεινε προσηλωμένος σε μια αφηρημένη αρχαιοελληνική ελευθερία. Στο μέτρο που ήθελε την ανασύσταση μιας οικουμενικής Ελλάδας με όρους *δημοκρατίας* και *κοσμοπολιτισμού*, η ελευθερία του πηγάζει μέσα από την ιστορικότητά της, φέρουσα στοιχεία κλασικισμού, βυζαντινής παράδοσης και βεβαίως σύγχρονών της επαναστατικών ιδεών.¹⁹

Η ελευθερία στην *Ελληνική Δημοκρατία* του Ρήγα εμφανίζεται υπό τρεις μορφές. Κύρια έκφανση είναι αυτή της ατομικής ελευθερίας, εκφραζόμενη ως άρνηση της δουλείας. Η ατομική ελευθερία είναι ένα από τα φυσικά δίκαια του ανθρώπου και συνδέεται με τα λοιπά δικαιώματα, την ισότητα, την ασφάλεια και την ιδιοκτησία, με αποτέλεσμα να μετουσιώνεται σε μια δεύτερη όψη, την πολιτική ελευθερία, υπό την έννοια ότι οι δύο εκφάνσεις συνυπάρχουν και συγχέονται. Η πολιτική ελευθερία αποτελεί τον πυρήνα της Δημοκρατίας του Ρήγα, στηριζόμενη σε θεσμούς άμεσης δημοκρατίας με επίκεντρο τον άνθρωπο ως πολίτη. Και μάλιστα, η πολιτική ελευθερία υφίσταται στον ενιαίο βαλκανικό χώρο, απαλλαγμένη από τις όποιες φυλετικές, γλωσσικές, δογματικές ή εθνικές διακρίσεις.²⁰ Ο πολίτης εμφανίζεται τόσο ως μονάδα, αλλά και ως μέλος του ευρύτερου πολυεθνικού συνόλου με όρους ισότητας, ασφάλειας και προστασίας της ζωής και της ιδιοκτησίας. Συνεπώς, η ελευθερία λαμβάνει την τρίτη υπερατομική πλέον μορφή της ως κοινή ελευθερία όλου του έθνους.²¹

Αυτές οι τρεις όψεις της ελευθερίας που βλέπει ο Ρήγας, εμφανίζονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, ώστε τα δικαιώματα αυτά να συνιστούν το κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη και ουσιαστική πραγμάτωση της ελευθερίας. Η ελευθερία θεωρείται από τον Ρήγα ένα από τα φυσικά δίκαια του ανθρώπου στην ίδια βαθμίδα με την ισότητα, την προστασία της ζωής και την προστασία της ιδιοκτησίας. Η ισότητα επαναλαμβάνεται εξάλλου στα άρθρα 3 και 5, καθώς και σε άλλα άρθρα των *Δικαιών του Ανθρώπου*. Μεγάλη σημασία δίδει ο Ρήγας στην αρχή της νομιμότητας, στον «*Νόμον*», όπως λέει, τον οποίο θεωρεί στο άρθρο 9 προϋπόθεση της «*κοινής ελευθερίας όλου του έθνους*».

Λίγο πιο κάτω, στο άρθρο 22, ο Ρήγας ευαγγελίζεται την υποχρεωτικότητα της δημόσιας εκπαίδευσης ως προϋπόθεση του ελεύθερου έθνους. «*Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποία λάμπουν τα ελεύθερα έθνη*». Είναι εμφανής εδώ η επιρροή του καλού καγαθού πολίτη της αρχαίας Αθήνας που μέσω της παιδείας ασκεί τα ατομικά και πολιτικά του δικαιώματα εντός της Πολιτείας. Η αρχαιοελληνική επιρροή είναι ορατή και στο άρθρο 25, όπου διατρανώνεται η λαϊκή κυριαρχία: «*Η αυτοκρατορία είναι θεμελιωμένη εις τον λαόν*» λέει χαρακτηριστικά ο Ρήγας.²² Ο λαός είναι κυρίαρχος. Από αυτόν εκπορεύεται κάθε εξουσία. Η ελευθερία υπάρχει μέσω του λαού για τον λαό. Οποιοσδήποτε καταχράται την κυρίαρχη εξουσία του λαού, καταχράται την ίδια την πηγή της ελευθερίας και πρέπει να φυλακίζεται, όπως προστάζει το άρθρο 27. Παράλληλα, ο «*αυτοκράτωρ λαός*» απαρτίζεται από όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από την καταγωγή τους ή τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, όπως δηλώνεται ρητώς στο άρθρο 7. Είναι άλλωστε πολύ εύστοχη η παρατήρηση του Κ. Πέτσιου ότι «*η Ελληνική δημοκρατία είναι μία, με όλον όπου συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας και δεν θεωρεί τα διαφοράς των λατρειών με εχθρικό μάτι*».²³

19 Βρανούσης Λ.Ι., Ρήγας Βελεστινλής, 1757-1798, Β' Έκδ. (Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1996), σσ. 142-145. Για τη Βυζαντινή επίδραση βλ. επίσης Κοντογιώργης Γ., «Ο Ρήγας, η νεωτερικότητα και το μέτρο της προόδου», σε πρακτικά συνεδρίου «Ρήγας Φερραϊός, Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο ντε Μιράντα – Η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση», τόμ. Α' (Θεσσαλονίκη, Ακαδημία Θεσμών και Πολιτισμών, 2013) σσ. 6-8, όπου αναφέρεται ότι στο Βυζάντιο επήλθε μία στροφή από τον μονάρχη προς τον άνθρωπο και προς την Πόλη, ενώ συγχρόνως καταργήθηκε η δουλεία.

20 Πέτσιος Κ., Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα σε Επιστημονική Επετηρίδα «Δωδώνη» του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τόμ. ΚΗ' (Ιωάννινα, 1999), σ. 61.

21 Ibid, σσ. 64-65 και Λεοντσίνη Ε., «Έννοιες της ελευθερίας στο έργο του Ρήγα: αρχαία παράδοση, νέος πολιτισμός και κοινωνική ισότητα» σε περ. «ΥΠΕΡΕΙΑ», τόμ. 6ος (Αθήνα, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, 2014), σ. 874.

22 Πέτσιος, σ. 65.

23 Ibid, σ. 61.

Τέλος, στο άρθρο 7, εκτός από την ανεξιθρησκεία, γίνεται λόγος και για την ελευθεροτυπία και την ελευθερία της έκφρασης ως συνιστώσες της ατομικής ελευθερίας. Όπως αναφέρθηκε στην αρχή της μελέτης, «Όποιος ελεύθερα συλλογάζεται, συλλογάζεται καλά». Ακριβώς γι' αυτό και είναι σημαντική η παιδεία. Διότι δίδει τα εφόδια για την απελευθέρωση της σκέψης. Δεν μπορεί, όμως, να υπάρξει ελεύθερη σκέψη χωρίς ελεύθερη έκφραση, παραδοχή η οποία θυμίζει το πολύ μεταγενέστερο Βικτεν-σταϊνικό συμπέρασμα, ότι σκέψη χωρίς τη γλωσσική έκφρασή της δεν μπορεί να νοηθεί.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στην πρώτη ενότητα, εξετάσαμε ακροθιγώς τις διάφορες μορφές της ελευθερίας που μπορούν να σχετιστούν με το εθνικό όραμα του Ρήγα, από εννοιολογική όσο και από ιστορική σκοπιά. Στη δε δεύτερη ενότητα, υπογραμμίσαμε τις εννοιολογικές αποχρώσεις ενσωμάτωσης της ελευθερίας στα επαναστατικά κείμενα του Ρήγα. Η ελευθερία της *Ελληνικής Δημοκρατίας* έχει κυρίως την έννοια της ατομικής και πολιτικής ελευθερίας. Η καταγωγή της είναι θεμελιωδώς αρχαιοελληνική, αλλά εντοπίζονται επιρροές του Βυζαντίου και του Διαφωτισμού. Ο Ρήγας, όμως, δεν περιορίστηκε σε οποιοσδήποτε ιστορικές καταβολές ή σε σχέδια συνταγματικών κειμένων. Είδε πέρα από αυτά και, αξιοποιώντας τις πηγές αυτές, εισήγαγε μία εννοιολογικώς καινοφανή έννοια της ελευθερίας. Η ελευθερία προσλαμβάνει *εθνική διάσταση* ως προϋπόθεση πραγμάτωσής της. Και μάλιστα, επεκτείνεται πέραν του έθνους και αφορά στον άνθρωπο ανεξαρτήτως εθνικών, δογματικών ή άλλων πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Ο Ρήγας διέγνωσε στην εθνική ελευθερία την ελευθερία του ανθρώπου. Αυτή είναι η συνεισφορά του και γι' αυτό το έργο του έχει τεράστια σημασία για το παγκόσμιο αξιακό και ιδεολογικό τοπίο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

I. Πρωτογενείς

Φεραϊός, Ρ. (1971). *Η Ελληνική Δημοκρατία* (Χρίστος Αναγνώστου, Επιμ.). Αθήνα: Πυθία.

II. Δευτερογενείς

A. Ελληνικές

Arendt, H. (2012). *Ελευθερία, αλήθεια και πολιτική* (Γ. Ν. Μερτίκας, Μτφ.). Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες.

Βρανούσης, Λ. Ι. (1996). *Ρήγας Βελεστινλής, 1757-1798* (Β' έκδ.). Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

Καντ, Ι. (1971). *Δοκίμια* (Ε. Π. Παπανούτσος, Μτφ.). Αθήνα: Δωδώνη.

Κοντογιώργης, Γ. (2013). «Ο Ρήγας, η νεωτερικότητα και το μέτρο της προόδου». Σε πρακτικά συνεδρίου «Ρήγας Φερραίος, Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο ντε Μιράντα – Η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση», τόμ. Α'. Θεσσαλονίκη: Ακαδημία Θεσμών και Πολιτισμών.

Λεγράνδ, Α. (1891) *Ανέκδοτα Έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των περί αυτώ μαρτυρησάντων*. (Λάμπρος Σπυρίδων, Μτφ.). Αθήνα: Τυπογραφείο Αφοι Περρή.

Λεοντίνη, Ε. (2014). Έννοιες της ελευθερίας στο έργο του Ρήγα: αρχαία παράδοση, νέος πολιτισμός και κοινωνική ισότητα. Στο περιοδικό *ΥΠΕΡΕΙΑ*, τόμ. 6ος. Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

Μανωλεδάκης, Ι. (2005). *Δημοκρατία - Ελευθερία - Ασφάλεια*. Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας. Στον τιμητικό τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δημοκρατία - Ελευθερία - Ασφάλεια*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παυλίδης, Π. (2000). Το κοινωνικό συμβόλαιο ως θεωρία του κοινωνικού γίνεσθαι και ως Ιδεώδες. Στο περιοδικό *Ουτοπία*, τ. 41. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πέτσιος, Κ. (1999). *Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα*. Στην Επιστημονική Επετηρίδα Δωδώνη του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τόμ. ΚΗ'. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Romilly, J. (2001). *Η Αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της ελευθερίας* (Μ. Αθανασίου, Μτφ.), (Β' έκδ.). Αθήνα: Το Άστυ.

B. Ξενόγλωσσες

Berlin, I. (2016). Two Concepts of Liberty. In D. Miller, *The Liberty Reader*. London-New York: Routledge.

Finley, M. I. (1981). *Economy and Society in Ancient Greece*. London: Chatto & Windus.

Meier, C. (2009). *A Culture of Freedom, Ancient Greece and the Origins of Europe*, (J. Chase, Trans.). New York: Oxford University Press.

Montesquieu, C. L. (1989). *The Spirit of the Laws* (A. Cohler, Trans.). Miller B.C., Stone H.S. New York: Cambridge University Press.

ABSTRACT

This study investigates the forms that freedom takes in the “Greek Republic” of Rigas Fereos. First, it is examined the historical background of the theoretical foundation of individual and political freedom from ancient Greece to the Enlightenment. Then it is explored the conceptual content of freedom in the *New Political Administration of the Inhabitants of Rumeli, Asia Minor, the Mediterranean Islands and Vlachobogdania* and especially in the “*Rights of Man*” and the “*Constitution of the Hellenic Republic*”, which constitute the second and third part of the *New Political Administration*. Through the articles of these statutory texts of Rigas, the reader can see the multidimensional texture of freedom. Rigas’ freedom is timeless and transnational in character. It is not limited to an imitative attempt to reproduce ancient Greek freedom or the constitutional freedoms of the Enlightenment. On the contrary, it acquires its own original meaning, embedded in a multicultural social context, always in the light of national liberation.

– Ο Κωνσταντίνος Αναγνώστου σπούδασε Νομικά στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Φιλοσοφία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Είναι απόφοιτος του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών Ιστορίας της Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ. Ασκήι μαχόμενη δικηγορία στην Αθήνα από το 2012.

